

Stödmaterial för inkludering i grundskolan

Av Ulrika Aspeflo

Inledning

Hur svårt kan det vara? är en fråga jag ofta hört föräldrar ställa angående varför skolan har så svårt att få till en fungerande verksamhet för deras barn. Mitt svar på den frågan är: Det kan vara hur svårt som helst... och samtidigt hur lätt som helst! Det beror på en mängd olika faktorer som antingen samverkar och drar åt samma håll, eller spretar och drar åt olika håll. Att svenska skolan idag har stora svårigheter med att få alla elever att känna sig inkluderade, nå målen utifrån läroplanen och gå ur grundskolan med självkänslan i behåll är dock helt uppenbart, och frågan är då vad vi kan göra åt det?

Det jag kommer att presentera här är ett sätt att åskådliggöra de olika nivåer jag ser vad gäller hur långt, eller långt ifrån, inkludering man som pedagog, elevhälsopersonal, rektor, skola, kommun befinner sig – vad konsekvenserna av detta riskerar att bli – och vad nästa steg skulle kunna vara för att ta sig upp en nivå i taget. Jag hoppas detta underlag kan komma till nytta i de diskussioner vi **måste** ha för att hjälpas åt att förbättra situationen för eleverna!

Min avsikt är inte att provocera eller "hänga ut" någon specifik som ansvarig utan att påtala att det är ett system där varje nivå påverkar nästa och att det är genom samverkan och ett lösningsfokuserat tänkande som vi kan förbättra situationen för eleverna. Förbättrar vi situationen för eleverna, förbättrar vi även situationen för familjen, pedagogerna, skolan som helhet och samhället på sikt.

Jag vet att det på varje skola och i varje kommun finns flera fantastiska pedagoger, specialpedagoger och rektorer som verkligen har kommit långt i sin förståelse, har god kunskap och driver den pedagogiska utvecklingen framåt. Men, jag vet också att det inte räcker med att en person här och var har denna kunskap och förmåga, utan vi behöver förändra system – och få med alla nivåer – för att det ska bli en långsiktig och hållbar förändring.

Jag har valt att endast ta med ett fåtal referenser då min erfarenhet är att många ofta inte tycker sig ha tid att läsa och därför har jag prioriterat ett fåtal böcker, material och länkar. En del personer kanske ändå tycker att det är mycket att läsa... men det finns många fler bra böcker, filmer och länkar att ta del av!

Jag hoppas det jag skriver kan vara till hjälp att förstå och också få konkreta idéer kring anpassningar och hjälpmedel som gynnar elevens lärande.

Har ni nytta av det jag skrivit, så sprid det gärna vidare!

Olika nivåer av inkludering

Nivå 0 – Ingen inkludering

Perspektiv	Kännetecken	Problem	Konsekvens
Elev	Elever som är arga, ledsna, ensamma, hamnar i konflikt med andra, skärmar av.	Möts av oförstående elever, pedagoger. Får uppgifter som är för svåra, saknar mening, är ointressanta, otydliga. Miljön är rörig, högljudd, oförutsägbar.	Bristande/ingen måluppfyllelse. Utanförskap/ social isolering. Bristande självkänsla. Sekundära pålagringar som: självskadebeteende, depression, anorexi, skolfrånvaro
Förälder	Saknar tillit, är arga, ledsna, trötta.	Får ingen förståelse för sitt barns svårigheter och behov. Bristande dialog/ samarbete mellan skola och hem.	Uteblir från möten/ kommer "för ofta" till skolan. Ilsken dialog med skolan. Anmälan till Skolinspektionen. Stor påfrestning på relation och familjeliv. Sjukskrivning p.g.a. utmattning.
Pedagog	Trött, uppgiven, frustrerad. Saknar stöd.	Saknar förmåga att förstå eleven och dess svårigheter. Möter ofta eleven högaffektivt och utifrån ett konsekvenstänk. Saknar redskap att forma lektioner som är meningsfulla och begripliga/ reflekterar inte över sin egen roll i elevens lärande.	Konfliktfylld relation till såväl elev som förälder. Samarbetssvårigheter inom skolan. Utbrändhet/sjukskrivning.
Elevhälsa	Trötta, uppgivna, saknar stöd och redskap.	Bristande kunskap/ resurser/ närvaro/ samsyn och/eller mandat att stötta elev och pedagog. För ensam kamp för eleven i vissa fall.	Hamnar utanför eller emellan rektor och pedagoger. Saknar praktiska redskap att stötta pedagogerna med. Utbrändhet/sjukskrivning.
Rektor	Trött, frustrerad, saknar stöd i organisationen. Genomför kortsiktiga akutlösningar.	Bristande kunskap/ resurser/ närvaro/ ledarskap/ mandat att genomföra förändringar. Avsaknad av organisatoriskt stöd.	Konfliktfylld relation till pedagoger/elevhälsa/föräldrar. Utbrändhet/sjukskrivning. Flytt till annan skola.
Huvudman		Avsaknad av vision, styrning, överblick och kunskap.	Avsaknad av överblick medför svårigheter att planera för en långsiktig och hållbar verksamhet. Dyrbara, kortsiktiga lösningar. Bristande stöd, uppföljning och utvärdering av verksamheten.

Denna beskrivning kan såklart uppfattas som såväl överdriven som orättvis och provocerande, men jag menar att denna nivå tyvärr är en nivå där många befinner sig på idag. På denna nivå kan man egentligen inte tala om någon inkludering av elever med NPF. En pedagog på denna nivå upplever att han/hon inte klarar denna elevgrupp och att de helst borde vara någon annanstans.

Eleverna påvisar tydliga stressymptom, pedagoger uppvisar ofta uppgivenhet och maktlöshet och förlägger ansvaret på elevernas lärande på eleverna själva, alternativt på deras föräldrar. Föräldrar till barn vars pedagog/skola befinner sig på denna nivå är ofta mycket missnöjda, frustrerade och besvikna på skolan.

Ledningen och organisationen inom skolan är ofta otydlig/bristfällig och samarbete mellan rektor – elevhälsa - pedagog fungerar sällan tillfredsställande.

Vanliga kommentarer på denna nivå är:

"Jag fattar inte", "Det är tråkigt", "Jag vill hem", "Jag orkar inte", "Håll käften!" – Elever

"Jag kan inte detta", "Han borde gå någon annanstans", "Föräldrarna har väl aldrig satt några gränser för honom/henne", "Jag måste ju tänka på de andra eleverna i klassen", "Jag har inte tid att planera för detta", "Vad ska tas bort från mina arbetsuppgifter i så fall?", "Vem ska hjälpa mig med detta?", "Jag får inget stöd" – Pedagoger

"De förstår inte mitt barn", "Hon har inte fått det stöd hon behöver och har rätt till", "Jag saknar helt tilltro till skolan", "De verkar tycka jag är en jobbig förälder" – Föräldrar

"Vi har inte möjlighet att ha denna elev här – det behövs en SU-grupp (särskild undervisningsgrupp)", "Vi har inte resurser här på skolan" – Rektor

På denna nivå förekommer få pedagogiska diskussioner där man reflekterar kring metoder och strategier. Det är vanligt att diskussionerna mest handlar om hur problematiskt eleven har uppfört sig i olika situationer och vilken brist på tid och resurser man har. Det är också vanligt att rektorn använder de extra resurser som finns för att täcka upp vid sjukdom hos pedagoger – stödet kring eleverna i behov av särskilt stöd blir alltså mindre vid en förändring, än då allt är som det brukar. Den person som sätts att arbeta med eleven med störst inlärningsvårigheter är ofta den med minst utbildning och erfarenhet och den personen byts också ofta ut, dvs. det finns inget kontinuerligt stöd för eleven. Huvudmannen saknar ofta överblick över hur många elever som behöver stöd och har därför ingen förmåga att planera verksamheten långsiktigt.

Detta är en nivå som ingen vill befinna sig på då den tar en massa energi, leder till känslor som uppgivenhet, maktlöshet och frustration och dessutom resulterar i mycket låg måluppfyllelse, bristande självkänsla och sekundära pålagringar för eleven. Ur ett samhällsperspektiv är denna nivå en katastrof då kostnaden för utbrändhet, sjukskrivning och kortsiktiga akutlösningar för eleven kostar samhället en massa pengar.

Vad behövs för att komma upp till nivå 1?

För att det ska vara möjligt att ta sig upp nivå 1 krävs många samverkande faktorer. Huvudmannen bör tänka över sin vision/målbild för hur skolan ska vara utformad och därefter kommunicera denna vision på ett sätt så att alla nivåer blir informerade om vad denna vision innebär. Huvudmannen bör skaffa sig en överblick av antalet barn i kommunen med NPF utifrån ett statistiskt underlag och rent faktiskt samt ha en beredskap för dessa barn i budgeten. **Kontinuitet** och **hållbarhet** bör vara ledord för verksamheten.

Rektor behöver vara tydlig med att förmedla *Skollagens* och *Läroplanens* budskap till elevhälsan och pedagogerna. Budskapet att **alla** elever omfattas av dessa styrdokument och att ett inkluderande arbetssätt förutsätter samverkan, kunskap, reflektion och utvärdering av pedagogiska strategier och ett ansvarstagande. Huvudman och rektor behöver också vara medvetna om och ha en beredskap för att den viss procent av alla elever i skolan har behov av stöd och att stödbehovet i denna grupp varierar i storleksgrad, men att det alltid finns ett stödbehov.

Undervisningen ska anpassas till eleverna, och inte tvärtom. Rektor behöver se till att det finns organisatoriska möjligheter för pedagoger och elevhälsa att träffas för att planera, lära av varandra och utvärdera sitt arbete samt se till att söka och ta emot stöd utifrån från andra som kan ha kunskap och verktyg att erbjuda om elevens funktionsnedsättning. Pedagogiska metoder ska diskuteras oftare än elevernas svårigheter och föräldrars eventuella tillkortakommanden.

Elevhälsopersonal behöver ha kunskap om vilka konsekvenser en funktionsnedsättning kan innebära för eleven i skolmiljön och arbeta på att hitta sätt att förmedla/förklara detta för pedagogerna. Elevhälsan behöver hitta en gemensam samsyn kring funktionsnedsättningen och hjälpas åt att stötta och uppmuntra pedagoger att fokusera på att hitta lösningsfokuserade strategier.

Pedagogerna behöver inse att de har ansvar för undervisningen och för att eleverna lär sig det som är fastlagt utifrån läroplanen. De behöver komma till insikt om att de i en klass alltid kommer att ha elever som på olika sätt behöver deras yttersta kompetens, medkänsla och uppfinningsrikedom för att kunna tillgodogöra sig det som är tänkt, och att det är upp till dem att försöka hitta strategier/metoder som gör detta möjligt. De behöver också försöka få till ett samarbete/ en dialog med föräldrarna till dessa barn eftersom det är en av framgångsfaktorerna i att lyckas med inkludering av elever med NPF.

De behöver kunna be om hjälp, men också ta emot hjälp av andra och ha en öppenhet inför att förändra sitt arbetssätt för att hitta nya vägar. När man tar ansvar får man en känsla av att kunna påverka sin och elevernas situation, vilket leder till ett hopp om att komma ur maktlösheten!

Nivå 1 - Grundläggande inkluderande arbetssätt

Strategier för ett inkluderande förhållningsätt/klassrumsmiljö:

- **Grundsyn** – Barn gör så gott det kan, kan de uppföra sig så gör de det. Om en elev inte "uppför" sig så beror det oftast på att eleven av olika anledningar har svårigheter. Förstår jag vilka svårigheter eleven har och hur de tar sig uttryck på skolan, så kan jag hjälpa eleven.
- **Tillåtande klimat** – Prata om och visa att olikhet är självklart och positivt. Visa genom att självklart använda olika undervisningsmaterial/strategier i klassrummet. Ta inga onödiga strider med elever kring sådant som kepsar och huvtröjor. Elever som känner tillit till dig och befinner sig i en trygg och lugn studiemiljö tar utan problem av sig huvudbonaderna

om ni är överens om att det är viktigt... ställ alltid frågan "Varför gör eleven det han/hon gör?" innan du agerar. Kartlägg på vilka sätt eleverna i din klass lättast tillgodogör sig undervisningen – genom att titta/läsa, lyssna/prata eller göra praktiskt.

- **Tydlig information** – Ge inte för mycket verbal information åt gången eftersom många elever har svårt att tolka muntlig information och hålla kvar den i minnet. Skriv ner på tavlan, gärna i punktform, så det blir lätt att läsa och överblicka vad som ska göras. Maila information om läxor, uppgifter och annat som ska komma ihåg till eleven och föräldrarna så att de har en chans att hjälpa sina barn. Var försiktig med skämt och ironi eftersom det ofta är svårt att förstå och lätt kan missuppfattas.
- **Lugnande miljöfaktorer** – Se över möblering och placering av elever i rummet. Ha bestämda platser då eleven ska arbeta själv och bestäm grupsammansättning då eleverna förväntas jobba tillsammans. Skapa gärna start och avslutningsrutiner på lektionerna och se där emellan till att växla uppgifterna så att det inte blir för långa pass med samma sak. Undvik handuppräckning, utan fördela ordet i klassrummet. Tillrättavisa inte elever på avstånd i klassrummet utan gå fram till eleven och prata tyst med den eleven. Var uppmärksam på signaler på stress, bristande uppmärksamhet, tristess och gör något då du ser dessa signaler. Ta ansvar för att pennor och annat material som behövs under lektionen finns i klassrummet så att inte onödig tid går åt och onödigt "spring" skapas p.g.a. att alla elever behöver ut till skåpen för att hämta material.
- **Lågaaffektivt och positivt bemötande** – Försök undvika att höja rösten och ta inte i en elev som uppvisar stress/frustration, då det oftast förvärrar situationen. Backa undan, be om ursäkt, låt eleven få lite "space" och försök avleda in på annat tankespår. Var inte sarkastisk i dina kommentarer: Ett "Äntligen blev ni tysta!(suck)" då eleverna efter en stund har tystnat, framkallar bara irritation hos eleverna och försvårar för dig nästa gång du begär något av dem. Vänd negativa kommentarer till positiva!
- **Samarbete** – Försök hitta en relation med eleven som bygger på ömsesidigt gillande och tillit. Försök förstå föräldrarnas situation och inse att många föräldrar är oroade och stressade inför sitt barns framtid. Hitta den form av informationsutbyte/samtal som passar föräldrarna – telefon, sms, mail, möten. Ha tätare dialog med de som är mest oroliga. Ta hjälp av kollegor/elevhälsa/rektorer och stödpersoner utifrån (HAB, BUP, Resursteam) för att hitta en fungerande dialog. Inse att ingen klarar detta ensam – vi behöver varandra!

Generella riktlinjer för stöd till olika elever:

- En elev som söker vuxenstöd och lätt tar emot hjälp av vuxna bör få mycket vuxenstöd där fokus är att ge eleven strategier för att få egen kontroll, uppnå ökad självständighet samt ökad social delaktighet med klasskamraterna i den omfattning eleven önskar/ klarar.

- En elev som ofta hamnar i konflikt med klasskamrater på raster och lektioner behöver mer organiserade rastaktiviteter, tydliga regler och överenskommelser med "nödutgångar" inplanerade, samt vuxna som deltar förebyggande i sociala aktiviteter.
- En elev som vill vara som de andra och inte sticka ut från mängden behöver få mycket undervisning tillsammans med klasskamraterna där fokus läggs på att beskriva och arbeta med olikheter, ta vara på styrkor samt en ökad hjälpsamhet och tolerans för varandras svagheter/svårigheter.

Om du ska läsa **en** bok om hur du skapar ett bra klassrumsklimat så rekommenderar jag någon bok av John Steinberg. Exempelvis *Världens bästa fröken* eller *Ledarskap i klassrummet*.

Vill du ha fler tips på kartläggning och anpassningar för ett inkluderande klassrum läs: www.spsm.se

Konsekvenser av att ha uppnått Nivå 1

När man befinner sig på nivå 1 innebär det att väldigt många elever klarar att vistas på skolan utan att må dåligt. De möts av pedagoger som försöker förstå deras svårigheter för att sedan kunna hitta strategier/metoder som kan hjälpa dem. Någon/några ansvarar för att ha koll på dagen för eleven, ser till att skicka information till föräldrarna regelbundet, ser till att övergångar och förflyttningar fungerar och finns med som stöd i klassrum och/eller i rastsituationer.

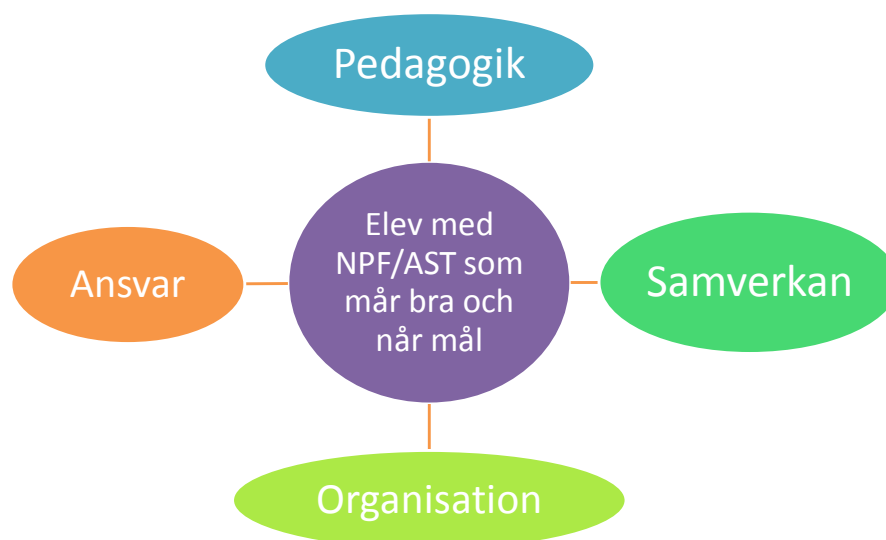
Pedagogerna söker hjälp av sitt elevhälsoteam och tar emot råd och tips från dem och andra stödpersoner. Elevhälsoteamet försöker ha en överblick över situationen på skolan och fördelar stöd och resurser till elev och arbetslag.

Rektorn ser det som självklart att ha som utgångspunkt att alla elever är välkomna på skolan och försöker hitta lösningar för eleverna i samråd med föräldrarna. Rektor tar också aktiv del i att konferenser och möten på skolan har fokus på att hitta lösningar på problem istället för att fastna i problemtänk.

Föräldrarna känner att skolan vill ha ett samarbete med dem och att skolan vill hjälpa eleven. Huvudmannen har förhoppningsvis förstått behovet av att ha överblick över antal barn och graden av stödbehov och att planera för långsiktiga hållbara stödinsatser i kommunen.

Alla insatser som gjorts för att öka förståelsen och kunskapen kring eleverna med NPF har gynnat alla andra elever i klassen samt gjort att klassrumsmiljön blivit lugnare, tydligare och mer positiv. Grunden är på plats, men fortfarande är det dock många elever med NPF/AST (Autismspektrumtillstånd) som inte når målen i läroplanen och har svårt att fungera socialt i och utanför skolan. Det krävs mer!

Vägen till framgång...

Nivå 2 – Autismspecifika anpassningar i undervisningen

De två områden som är nästa utmaning att arbeta med är dels biten som handlar om undervisningens utformande för att eleverna ska lära sig det som läroplanen har satt upp som mål och dels den biten som handlar om att hitta metoder/strategier för att utveckla elevens sociala lärande. Båda dessa bitar är en stor utmaning för pedagoger som möter elever inom NPF-området - framför allt elever med Autismspektrumtillstånd (AST)!

Denna översikt är en blandning av de mer grundläggande insatserna som behöver göras, och de mer NPF/AST-specifika insatserna. Överst står olika exempel på svårigheter vi kan se elever ha i klassrummet och under står vad vi behöver göra för att hjälpa eleven. En del elever har endast svårigheter i en kolumn, andra har svårt med alla.

Översikt över svårigheter – stöd på lektioner

Uppmärksamhets-svårigheter Genomförande-svårigheter	Motorisk rastlöshet/ svårighet	Sammanhangs-svårigheter/ Svårighet se mening	Perspektivtagning Bokstavlig tolkning	Kravkänslighet/ Känslighet för beröring
Ge tydliga skriftliga instruktioner som gärna går att bocka av successivt	Erbjud skrivhjälp vid behov	Gör tydligt schema/ planering över lektionen/dagen	Säg det du menar – rak och tydlig kommunikation	Ha genomgångar på tavlan och muntliga diskussioner i klassrummet
Ge konkret hjälp att veta var fokus ska vara, peka på uppgift, markera i boken	Använd surfplatta, dator, smartboard, film i undervisningen	Ge förståelse genom att informera om vad som kommer att gås igenom samt förklara svåra ord/begrepp innan genomgången	Låt eleven få skriva utifrån fakta och göra självständiga uppgifter istället för gruppuppgifter	Bedriv indirekt undervisning genom att fokusera på pappret/materialet/ andra elever
Hjälpe eleven att planera och dela upp en sammansatt uppgift	Ge korta uppgifter med snabb feedback	Koppla innehåll till elevens erfarenhet och vardaglig användning	Ställ inte frågor om du inte menar det, undvik "småprat"	Undvik beröring och kräv inte ögonkontakt
Skapa uppgifter utifrån motivation och intresse	Låt eleven göra praktiska uppgifter utifrån sina styrkor	Visa visuellt hur saker och ting hänger ihop, ex. Mål - uppgift - bedömning	Ge svarsförslag vid frågor som eleven kan ringa in eller stryka	Ha för vana att ge elever olika uppgifter och material
Skapa en perceptions-sanerad lugn miljö i klassrummet	Erbjud något att göra (pillra med) under genomgångar	Sammanfatta viktiga saker skriftligt/visuellt	Undvik negationer - formulera dig positivt	Visa från början vad som ska göras – inga överraskningar
Led lektionen	Låt eleven få hjälpa till med praktiska saker	Förklara varför uppgiften ska göras	Ta inte åt dig ifall eleven uttrycker sig klumpigt	Ha ett lågaffektivt bemötande, tala med neutral röst
Erbjud hörselskydd och tidshjälpmiddel	Låt eleven få ha pauser	Ritprata, skriv sociala berättelser och seriesamtal	Uttala det underförstådda	Sitt snett emot eller bredvid eleven

Fungerande anpassningar för en elev med AST handlar om att:

- **Ge svar på det frågor eleven inte ställer!** (citat Lena Petterson, Alingsås). Många elever med autism vill och behöver svar på samma frågor som alla vi andra; Vad ska jag göra? När?, Var?, Med vem?, När är det färdigt?, Vad händer sedan?...men det är inte alltid de kan formulera dessa frågor. Detta medför ofta en oro hos eleven, så om vi visar **visuellt** med bild/skrift (eftersom det ofta är en stark sida) en tydlig lektionsplanering, dagsplanering, rastaktivitetstavla mm. så ökar chansen att eleven känner att han/hon förstår, är förberedd och har kontroll över situationen.
- **Förstå vad det är du ser och hör i klassrummet!** Med det menar jag att om man inte har kunskap om vad AST innebär så är risken stor att man inte tolkar det man ser och hör i klassrummet på ett sätt som hjälper eleven. Om jag tänker att en elev är medvetet oförskämd, ouppfostrad eller elak, när det i själva verket är så att eleven saknar förmåga att sätta sig in i andras perspektiv, inte förstår och kan använda sig av de sociala beteenden som vi andra kan, och har väldigt svårt att förstå att man ibland kan behöva ljuga för att funka socialt, så bemöter jag ofta eleven på ett sätt som inte leder till en utveckling eller lärande för eleven. Jag behöver ha en stor dos **empati!**
- **Undervisa eleven!** ... att undervisa betyder att visa under ... och det är precis det eleven med AST behöver – att någon visar dem det alla andra förstår automatiskt, men som för en elev med AST är dolt. Allt som är underförstått, som vi förstår ändå utan att det är uttalat, behöver uttalas och beskrivas för eleven.

Bra, lättlästa, informativa och praktiska guider om stöd till elever med AST är *Aspergers syndrom och andra autismliknande tillstånd*:

www.publicerat.habilitering.nu/sll/export/sites/sll/downloads/aspergers-syndrom-i-grundskola-och-gymnasium.pdf

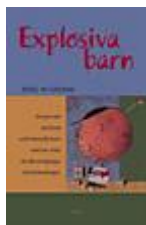
och *Barn som tänker annorlunda*:

www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/17953/2010-3-8.pdf

Om du ska läsa två böcker som hjälper dig att ha ett problemlösande, lågaffektivt bemötande så rekommenderar jag:

Explosiva barn av Ross Greene och *Problemskapande beteende* av Bo Hejlskov.

För tips om tidshjälpmedel och andra hjälpmedel se:

www.hi.se/sv-se/hjalpmedelstorget/kognition

För tips om att ritprata, skriva sociala berättelser och göra seriesamtal läs:

När tålamodsburken rinner över av Gunnel Lundkvist:

www.butiken.spsm.se/produkt/katalog_filer/7079.pdf

Behöver du veta mer om olika diagnoser inom det Neuropsykiatriska området finns det information på www.attention-riks.se och www.autism.se

Läroplanen och dess kunskapskrav verkar inte direkt vara skrivna utifrån eleverna med AST's förmågor. Man pratar om att det är fem förmågor som genomsyrar läroplanen och vid en snabb blick på dessa så kan man ju konstatera att just dessa förmågor är de som elever med AST har extra svårt för, vilket innebär att vi har en jättestor utmaning framför oss att aktivt hitta vägar att utveckla dessa förmågor hos dessa elever!

Pedagogens uppgift blir att fundera ut hur undervisningen/lektionen ska se ut för att eleven ska lära sig olika delmoment. Det är viktigt att man vågar prova nya/andra sätt att lägga upp sin lektion på, att man är ihärdig och har tålamod att låta det gå ett antal veckor innan man förkastar strategin, så man ger eleven en chans att hinna lära sig, men att man också kan förkasta/byta ut strategin om man märker att den inte ger någon positiv utveckling. Man ska inte fortsätta göra det som inte fungerar och det är viktigt att skilja på "träning" och "att utsättas för" saker! Ska man träna på något så ska det vara genomtänkt, realistiskt och innebära att någonting förändras till det bättre – även ur elevens perspektiv.

Det finns exempelvis inget självändamål att behöva träna på att äta i en stor bullrig matsal anser jag. Få av oss i vuxen ålder väljer själv denna typ av måltidsmiljö då vi ska äta. Varför ska då elever med stora perceptionssvårigheter behöva utsättas för den miljön under sin skoltid? Det finns så mycket annat som är viktigare att lära sig än detta. Låt matsituationen bli så enkel och positiv som möjligt så eleven kan fylla på med energi för dagen.

Denna matris är ett försök att påvisa vilka steg/delförmågor man skulle kunna arbeta utifrån med elever med AST:

The Big Five (TBF) och Autismspektrumtillstånd

Procedur-förmåga	Begreppslig förmåga	Analys-Förmåga	Metakognitiv förmåga	Kommunikativ Förmåga
Ta in/förstå information – läsa/lyssna/härma?	Förstå vad olika begrepp betyder.	Jämföra – likheter och skillnader.	Beskriva vad som gjorts på lektionen.	Informera och instruera andra muntligt eller i skrift.
Hitta/förstå info/fakta från olika källor - bok/dator/ TV/radio/film.	Hitta vad ord betyder i lexikon, på internet.	Jämföra – för- och nackdelar.	Utvärdera om det som gjorts motsvarar det förväntade.	Hantera olika tekniker för att presentera information/budskap – bild, film, PP.
Utläsa fakta ur diagram och tabeller.	Förstå vad en rubrik är och kunna sortera in ord och text under rätt rubrik.	Göra val utifrån olika fakta.	Förstå vad som är kvar att göra på en uppgift.	Hålla "en röd tråd" i en berättelse – början – mitten – slutet.
Sortera fakta/info i falskt/sant.	Förstå hur olika begrepp hör ihop/står i relation till varandra.	Förstå samband/ hur saker och ting hänger ihop.	Värdera någon annans arbete utifrån tydliga kriterier.	Ha kunskap om presentationsteknik – röst, ögon-kontakt, kroppsrörelse.
Sortera info i fakta/åsikter.	Använda begrepp i olika sammanhang.	Förstå orsak – konsekvens.	Värdera det egna arbetet utifrån tydliga kriterier.	Förklara varför man tycker som man gör.
Plocka ut stödord ur en text.	Använda begrepp på nya sätt/i nya sammanhang.	Hitta lösningar på problem.	Förstå vad som är rimligt att anta eller göra utifrån olika fakta och sammanhang.	Förstå skillnaden mellan samtal, diskussion, argumentation, presentation, reklam.
Veta vad en sammanfattning är och kunna sammanfatta en text.	Skilja på berättelse, faktatext, instruktion, dagbok, dikt, recension.	Förstå att man kan se saker ur olika perspektiv.	Känna till olika källors trovärdighetsgrad.	Berätta så att andra förstår – anpassa sig utifrån lyssnarens perspektiv.

Tips på material för att utveckla förmågan att berätta/skriva en berättelse: *Berätta tillsammans* (F-6) och *Berätta nu* (7-9), samt *Pennvässaren*:

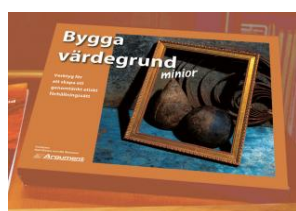
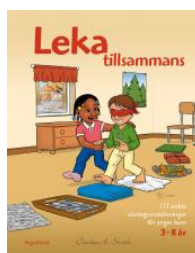

Nivå 3 – Att utveckla det sociala lärandet

Det är viktigt att börja arbeta tidigt med det sociala lärandet. Det är också viktigt att förstå att ett socialt lärande **inte** är det samma som ”uppfostran” eller en massa tillsägelser, utan om att hitta lärande strategier som **förbygger** socialt svåra situationer och får eleven att förstå och ha egen kontroll över sitt agerande i olika lägen.

Väldigt ofta upplever jag att man som pedagog kommer in i en situation som redan har blivit svår för eleven med AST och att man då försöker få eleven att förstå och lära sig. Eftersom eleven i det läget ofta är stressad, frustrerad eller ledsen är det ofta väldigt svårt för eleven att såväl förstå som att lära sig något. Det enda som händer är en ännu större känsla av att vara missförstådd, utanför eller sviken av omgivningen. Det är ofta mycket bättre att försöka lösa den akuta situationen lågaffektivt och avledande, och sedan fundera ut när, var och hur jag som pedagog ska kunna få eleven att förstå och lära sig att hantera situationen på ett annat sätt.

För er som arbetar med de yngre barnen rekommenderar jag:

Barn som väcker funderingar är skriven för förskolan, men kan förstås läsas även av pedagoger i de yngre årskurserna i skolan. *Svårigheter med social kommunikation* beskriver alla delfärdigheter som ingår i den sociala kommunikationen, hur svårigheter tar sig uttryck och ger förslag på aktiviteter som utvecklar förmågorna.

Leka tillsammans innehåller 117 olika övningar för att kunna leka och ha roligt tillsammans. *Livskunskap* och *Att bygga värdegrund* är konkreta arbetsmaterial för att jobba med gruppen kring just värdegrunden och socialt lärande. *Snackis* är ett spel med diskussionsfrågor. *Smarta tankar om starka känslor* är ett arbetsmaterial för att ge barn/elever strategier att hantera sina känslouttryck i svåra situationer.

För de lite äldre eleverna finns följande material:

Livskunskap och *Att bygga värdegrund* är konkreta arbetsmaterial för att jobba med gruppen kring just värdegrunden och socialt lärande. *Snackis* är ett spel med diskussionsfrågor. *Sam-Tal* är ett arbetsmaterial för att jobba med kommunikativa färdigheter. *Två par mockasiner* och *Två par ögon* är berättelser som man kan se ur två perspektiv och *Dilemmafrågor* finns i många varianter som ett diskussionsunderlag i klassen.

Det finns naturligtvis åtskilliga appar till surfplattor som är bra för att stimulera det sociala lärandet också, men eftersom det hela tiden kommer ut nya appar så rekommenderar jag att ha koll på www.skolappar.nu

Jag tackar min kollega Annika Grenhage, specialpedagog i Arvika för tips på material!

Jag är fullt medveten om att de förslag jag gett kommer att behöva revideras fortlöpande i och med att nytt material kommer ut och att det inte är nödvändigt att inhandla just detta material. En god pedagog kan använda vilket material som helst utifrån det syfte pedagogen har. Men jag vill samtidigt att man ska veta om att det finns material som är gjort för vissa syften och att det ska finnas möjlighet att få inspiration till uppgifter/övningar/ lekar som stimulerar det sociala lärandet. Vi behöver ibland få inspiration från material eller från andra pedagogers arbeten för att få nya idéer till vårt eget arbete.

Konsekvenser av att ha nått nivå 3

För att ha nått denna nivå har det ofta krävts ett samlat grepp kring synen på eleverna och på det egna ansvaret och möjligheterna som personal på skolan. Man har samarbetat med föräldrar och varandra inom skolan och man har ofta använt stöd utifrån i form av handledning.

Pedagogerna har förändrat/anpassat sitt arbetssätt utifrån kunskapen om elevernas funktionsnedsättningar. Elevhälsoteam och rektor har samverkat i att se över behov och resurser och har hjälpt pedagogerna med att se över logistik och planering – **När gör vem vad med vem?**

Huvudman och rektor har hittat lösningar för olika former av resursförstärkning i klassrummet (elevassistenter, resurstöd i gruppen, dubbelbemanning av lärare i klassen, speciallärare/specialpedagog i klassrummet). Huvudman och rektor har också sett till att personalen har fått möjlighet att fylla på sin kunskap kring olika funktionsnedsättningar.

Då nivå två och tre är uppnådd innebär det att en mycket stor andel av eleverna med NPF/AST i grundskolan når målen i läroplanen och har betyg i flertalet ämnen. De har också självkänslan i behåll, känner en social samhörighet och har redskap att hantera sociala situationer.

Föräldrarna till dessa elever är nöjda och tacksamma för att skolan har mött deras barns behov på ett så bra sätt och pedagoger, elevhälsoteam och rektor känner att de har gjort ett fantastiskt jobb som resulterar i läroplanens intentioner och mål har uppfyllts.

Vissa elever har dock fortfarande mycket svårt att klara av den komplexa miljö med alla de intryck och sociala förväntningar som finns på skolan. För dem kan nivå 4 vara en lösning.

Nivå 2 och 3

Nivå 4 – AST-grupper/klasser

Jag tänker mig att en del av eleverna med svårigheter att klara av att vara inkluderade i klassrummet (trots anpassningar och resursförstärkning) skulle kunna vara i skolan om det fanns möjlighet för dem att kunna vara i ett lugnare rum/ mindre sammanhang tillsammans med extra kunnig personal delar av dagen. Att det fanns en "oas" på skolan där man kunde gå igenom dagen, få hjälp med att planera läxor/uppgifter och kunna få lov att vara under de lektioner/de stunder på dagen då man behöver återhämta sig eller behöver få den lugna miljön för att kunna fokusera på uppgiften eller få den presenterad på ett annat sätt. Det skulle även kunna vara det ställe där man hade rast, där det alltid fanns aktiva vuxna med, och där man kanske kunde hitta andra med liknande intressen som man själv hade.

Pedagogerna i denna "oas" skulle ha möjlighet att handleda/stötta pedagogerna med konkreta tips på hur de skulle kunna anpassa uppgifterna för eleven. Vissa elever kanske bara skulle behöva vara i denna "oas" under en viss tid, andra under lång tid fast endast i vissa ämnen och ytterligare några skulle behöva denna form av miljö under hela sin skolgång. Flexibiliteten skulle behöva vara stor, men så även långsiktigheten och hållbarheten, dvs. personalstyrkan skulle finnas kvar även under "lågsäsong" dvs. då få barn skulle vara i behov av dem, för att det ändå skulle finnas en stabil beredskap att ta emot och stötta dessa elever med kort varsel. Kostsamt i det kortsiktiga loppet, kanske någon skulle invända, lönsamt i det långsiktiga loppet, tänker jag. Den kompetens som skulle finnas och byggas upp i en sådan "oas" skulle dessutom kunna användas för en mängd andra barn på skolorna, med eller utan diagnos.

Är detta inte elevhälsans uppgift? Jo, gärna för mig. Jag ser ju dessa personers kompetens som en given del av elevhälsan, men jag har svårt att se att den befintliga elevhälsan på ett så konkret och flexibelt sätt ska kunna räcka till för de elever jag pratar om, men har jag fel angående detta så blir jag bara glad!

Dessa lösningar finns här och var i landet, men alltför få enligt min mening. Då denna lösning saknas blir alternativen oftast antingen inkludering i stor klass med (förhoppningsvis) resursförstärkning, eller så slutar det med att man behöver ta till nivå 5. Det finns elever där nivå 5 är den väg man verkligen behöver ta, men jag tror vi skulle behöva hitta färre sådana lösningar om vi skapade fler AST-oaser/grupper/klasser/(i de stora städerna AST-skolor). Vinsten vi skulle få om denna nivå fanns är att ytterligare fler elever skulle gå ur skolan med betyg, självkänsla och framtidstro.

När inte denna nivå finns blir konsekvensen att vi behöver tänka utifrån nivå 5 istället och lösningarna på den nivån är ofta betydligt dyrare ur ett samhällsekonomiskt perspektiv – för att inte tala om "kostnaden" ur elev/familjeperspektiv!

Nivå 5 – Skräddarsydda lösningar

Nivå 5 innebär att man inte har lyckats hitta strategier som har varit tillräckliga, vilket ofta har resulterat i en riktigt svår situation för elev, föräldrar och skola. Detta handlar ofta om

elever med AST i kombination med annan tilläggsproblematik (som ADHD, tvångsproblematik, oro/ångest, kraftiga tics) och kanske även en psykosocialt svår/utsatt situation. Dessa elever kan ha så stora svårigheter att klara den miljö som grundskolan vanligtvis kan erbjuda att det kan resultera i att eleven blir isolerad/avskärmad, deprimerad, får svår ångest, ätstörningar, självskadebeteende, stressutlösta utbrott och/eller stannar hemma från skolan. För dessa elever krävs något mer och det innebär en enorm utmaning för skolan!

Här pratar vi speciallösningar som är skräddarsydda utifrån just denna elev. Vi är så långt ifrån traditionella lektioner och betyg att det inte ens känns relevant att prata om detta, utan här handlar det om att få omgivningen att hitta någonting som får eleven att göra någonting som resulterar i ett bättre mående.

Det är också helt uppenbart att det behöver finnas ett samarbete över gränserna när det gäller dessa elever. Skola – föräldrar – HAB (Habiliteringen) – BUP (Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken) – IFO (Socialtjänsten) och LSS/Funktionsstöd (dessa olika aktörer kan kallas lite olika i olika kommuner) behöver samråda och stötta varandra i att hitta lösningar utan någon som helst prestige om vem som går in med vilka insatser och utan ekonomiska hinder. Vi pratar om krislägen där barn (och deras föräldrar) mår oerhört dåligt p.g.a. att elevens funktionsnedsättningar inte alls stämmer överens med skolans utformning. I ett såhär svårt läge handlar det primärt om följande faktorer för att få framgång:

- **Relationer** – eftersom tilliten till olika personer som varit inblandade ofta har fått sig en kraftig törn så gäller det att hitta "rätt" person som har förmåga att få till en positiv relation till eleven. I detta läge är sällan utbildning det som avgör lämpligheten är min erfarenhet, utan det handlar mer om att personen ska kunna hitta en "ingång" till eleven på något sätt – ofta sker detta genom ett delat intresseområde.
- **Meningsfulla aktiviteter utifrån styrkor och intressen** – man behöver leta efter de situationer/aktiviteter som är positiva för eleven och utgå från en planering kring denna/dessa aktiviteter. Korta stunder och därefter vila. Successivt fler och fler stunder av aktivitet.
- **Basfunktioner** – såsom sömn och mat är mycket viktiga att försöka komma till rätta med. Här behövs ofta medicinsk expertis i samråd med föräldrar och elev.
- **Långsiktigt stöd** – till eleven, men även till föräldrar och skola i form av samordnade insatser, regelbundna avstämningsmöten och handledning.

Vilka intresseområden kan man tänka sig?

Jag kan se möjliga ingångar för dessa elever inom följande områden:

- **Dataspel/programmering** – vi behöver knappast någon som påtalar att datorer är ett stort intresse hos många av dessa elever och ofta det eleven hamnar i att syssla med under större delen av dygnet. Jag hör många pedagoger och föräldrar förfasa sig över detta med dataspelandet, och jag kan naturligtvis förstå oron till viss del, men samtidigt ser jag att detta är en ingång som vi måste prova. Om vi ser ner på, eller försöker ta

ifrån eleverna, det som i deras ögon är det som ger livet mening, är det svårt att få eleverna att lyssna och lita på oss. Istället för att ägna vår energi på att minska dataspelandet kan vi kanske ibland ta tillvara den kunskap och den förmåga dessa elever har och se om vi kan guida eleven till att kunna använda och utveckla kunskaperna till något som kan tas tillvara i samhället och leda till en utökad social samvaro och känsla av samhörighet.

- Djur/natur – de flesta människor (bortsett från de som är allergiska eller rädda för djur) påverkas positivt av att vara i närheten av djur, så även dessa elever. Kan vi hitta en ingång i att ta hand om/leka med/träna ett djur så är det en fantastisk möjlighet att få eleven att känna meningsfullhet i tillvaron. Det finns flera exempel på detta. Se exemplet från Alingsås med Albin och kompishunden Essie.
- Konstnärliga/estetiska ämnen som bild, foto/ film och musik – en del elever är väldigt intresserade av att rita/måla, ta foto/göra filmanimationer eller spela/lyssna på musik. Ibland värderas inte detta så högt som det borde tänker jag. Jag har hört uttryck som "han sitter och kluddar", "hon har ett kladdblock" när det istället kunde ha uttryckts som tecknar och skissblock. I musiken och via musiken finns kanaler att få utlopp för känslor och dela upplevelser med andra och kanske också hitta en identitet.
- Hantverksämnen som textil/träslöjd - att tillverka saker med händerna, att göra saker som blir färdiga och som man eventuellt kan använda i olika sammanhang är skönt.
- Matlagning – även här handlar det ju om att göra något konkret med händerna och sedan även kunna äta upp det.
- Fordon/ verkstad – många har stort intresse för motorer, fordon av olika slag och att meka/ta isär/konstruera saker.
- Idrott – även om idrott som ämne kan vara väldigt svårt för många av dessa elever, så ska man inte räkna bort idrotten helt. Det kan finnas vissa moment/aktiviteter som är positiva – simma/rida/gå på gym/dansa/åka skidor. Är man inte för långt nere i en depression så kan man ibland hitta ingångar via olika rörelseaktiviteter – och det brukar ju dessutom bidra till ett bättre mående rent generellt.

I min önskevärld skulle det i varje kommun finnas en person inom varje intresseområde som kunde användas då man behövde skapa skraddarsydda lösningar för elever som behöver "rehabiliteras" tillbaka till en meningsfull tillvaro. Tänk er att man skulle kunna bygga upp "studios"/"ateljéer" dit man kunde få åka och vara delar/hela sin skoldag för att successivt, tillsammans med den/de personer man känner tillit till, bygga upp en självkänsla och en lust och mening att finnas till. Utopi? Kanske – kanske inte?

Hur svårt kan det vara? Om vi verkligen vill inkludera ALLA elever i skolan så menar jag att vi måste utgå från den verklighet vi har idag och den är tyvärr mörk för ett antal av eleverna med olika funktionsnedsättningar som idag är så kallade "hemmasittare" på grund av bristande anpassningar på skolan. Antingen räknar vi bort dessa elever ur statistiken med en

enorm samhällsekonomisk förlust, eller så satsar vi långsiktigt på att inkludera även dessa elever genom att tänka utanför gängse ramar och samarbeta lösningsfokuserat och uthålligt! Är det verkligen inkludering att skapa särskilda grupper eller verksamheter som ligger utanför skolan och som till stor del bygger på att elever med liknande svårighet är tillsammans och att skapa skräddarsydda individuella lösningar för en elev? Det beror förstås på vad vi lägger in i definitionen inkludering. För mig innebär ett inkluderande tankesätt att jag väger in alla aspekter och hittar de sätt som leder till målet – att ALLA elever mår bra och utvecklas så långt som möjligt utifrån sina förutsättningar under sin skoltid – och för att det ska vara möjligt behöver det finnas olika skolformer!

Inkludering betyder kanske inte att vi nödvändigtvis måste få in alla elever i det vi kallar skolan, utan att vi ger eleverna en chans att hitta en plats i livets skola.

Det är ju inte helt ovanligt att vi i efterhand märker att de anpassningar vi gjort för dessa elever ger inspiration och ledtrådar till hur vi kan förbättra skolan för ALLA elever!

Vi vet ju inte heller hur mycket och hur ofta vi behöver använda oss av nivå 4 och 5, förrän vi har uppnått nivå 3, och den nivån bör vara fullt rimlig att uppnå om vi tar vårt gemensamma ansvar för eleverna!

Nivå 5 – full inkludering

Artikelförfattaren är **Ulrika Aspflo**, logoped som har mångårig erfarenhet av att arbeta med barn-, ungdomar och vuxna med autismspektrumtillstånd/NPF. Hon arbetar idag halvtid som konsult och halvtid som logoped på Utvecklings- och stödenheten i Härryda kommun efter att under fem års tid varit anställd som specialpedagog i grundskolan.